

Monika Abucewicz
Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji
Uniwersytet Warszawski

Wprowadzenie do socjologii problemów społecznych i public policy analysis

R.B. Smith, *Multilevel Modeling of Social Problems: A Causal Perspective*,
London–New York 2011, Springer, 535 stron.

Książka Roberta B. Smitha *Multilevel Modeling of Social Problems: A Causal Perspective* prezentuje statystyczne podejście do problemów społecznych. W szerszej perspektywie jest przykładem rozwinięcia teorii racjonalnej w socjologii problemów społecznych i w *public policy analysis* (zob. Abucewicz 2012)¹. Podejście to opiera się m.in. na założeniu, że istnieje możliwość kwantyfikacji zjawisk i procesów społecznych.

„W socjologii problemów społecznych i w *public policy analysis* model racjonalny składa się z następujących etapów rozwiązywania problemów społecznych: po pierwsze, zidentyfikowanie i zorganizowanie w spójny sposób celu i wartości, które ma zrealizować określona polityka społeczna. Po drugie, wskazanie wszystkich ważnych działań alternatywnych, za pomocą których można osiągnąć pożądane cele i warto-

¹ Pojęcie *public policy analysis* nie jest ściśle określone. „Między badaczami nie ma zgody co do zakresu tej dziedziny dociekań naukowych (*public policy making arena*), jej zasięgu i granic. Leon Ginsberg definiuje *public policy* jako jeden z sześciu komponentów polityki społecznej (*social policy*) – obok m.in. zagadnień społecznych – na który składają się wszystkie decyzje z zakresu polityki społecznej, podejmowane przez instytucje publiczne i państwo: ustawodawcze, sądownicze, wykonawcze (rząd i jego agendy, prezydent), a także instytucje niezależne, niebędące ciałami ustawodawczymi, wykonawczymi czy sądowniczymi, ale sprawujące podobne funkcje” (Ginsberg 1996, s. 12). W sumie, *public policy analysis* to dziedzina zajmująca się badaniem procesów podejmowania decyzji publicznych, inaczej – konstruowania polityki społecznej państwa.

ści. Po trzecie, analiza wszystkich możliwych konsekwencji każdego działania alternatywnego. Po czwarte, wybór najlepszego dostępnego rozwiązania, tzn. takiego, które najpełniej i najefektywniej osiągnie założone na początku wartości i cele” (Lindblom 1979). W idealnym świecie, jaki zakłada ten model, „[...] publiczne decyzje byłyby podejmowane na podstawie procesu całościowej, racjonalnej analizy. Świadomy, maksymalizujący wartości wybór pomiędzy dostępnymi alternatywami działania byłby dokonywany dopiero po dokładnym zbadaniu każdej alternatywy” (Hayes 1992, za: Abucewicz 2012).

Smith w swej książce wykorzystuje statystyczno-matematyczne metody i narzędzia do zdefiniowania i zdiagnozowania wybranych problemów społecznych oraz do ewaluacji określonych działań zaradczych. W tym celu stosuje wielopoziomowe modelowanie statystyczne (*multilevel modeling*), analizę kontekstualną (*contextual studies*) oraz pojęcia przyczynowości (*notions of causality*).

We wstępie autor stwierdza, że programy zapobiegawcze zbyt często nie osiągają zakładanych celów, „[...] ponieważ działania z zakresu polityki społecznej bazują na nieadekwatnych teoriach, przy tym – projektując program zaradczy, bierze się pod uwagę zbyt mało danych empirycznych”. Następnie przedstawia swój zamysł: „Ta książka próbuje przyczynić się do rozwiązania wskazanych problemów poprzez określenie pięciu etapów w procesie diagnozowania problemu i projektowania programów zaradczych: analiza źródeł problemu społecznego zarówno od strony teoretycznej, jak też empirycznej; przygotowanie projektu badawczego, który chwyciłby niuanse problemu; zebranie danych pozwalających na rzetelny i intersubiektywny pomiar; interpretacja danych empirycznych z różnych poziomów rzeczywistości społecznej przy wykorzystaniu wielopoziomowych metod statystycznych, aby odkryć potencjalne przyczyny i jakiegokolwiek odchylenia od zakładanych efektów; wreszcie – wykorzystanie rezultatów, aby ulepszyć teorię i sformułować rekomendacje dla przyszłych programów zaradczych i ich dalszej ewaluacji” (*Preface* vii; wszystkie cytaty – tłum. M.A.).

Dalej dopowiada: „Modele wielopoziomowe są w stanie uchwycić kontekstowe i czasowe wymiary problemów. Ale badacze problemów społecznych rzadko rozwijają modele wielopoziomowe, nawet jeśli problemy i dane empiryczne wymagałyby takiej analizy. Książka ułatwia korzystanie z takich metod statystycznych, podając przykłady hierarchicznej strukturyzacji danych, przy której odpowiednie jest zastosowanie modeli wielopoziomowych, zwłaszcza w odniesieniu do takich kwestii, jak relacje między studentami i profesorami, globalne regiony i tworzące je kraje, kraj i obywatele, organizacje i ich pracownicy, szkoły i ich uczniowie, szpitale i ich pacjenci” (*Preface* viii).

Książka jest podzielona na cztery części. Pierwsza część, *Introductory essays*, stanowi rodzaj wstępu do statystycznego modelu w ujęciu Smitha. W pierwszym rozdziale autor wprowadza trzy pojęcia wielopoziomego modelowania statystycznego i związków przyczynowych: analizę kontekstualną, fałszywą asocjację (*spurious association*) i łańcuch zależności (*chains of relationships*). W drugim rozdziale wiąże ze sobą analizę kontekstualną i wielopoziomowe modelowanie, wykorzystując wspól-

czesne metody statystyczne, uściśla pojęcia przyczynowości. Rozdziały trzeci i czwarty naświetlają współczesne pojęcia przyczynowości, a rozdział piąty rozważa zagadnienia z rozdziału 11, związane z wykorzystaniem modeli wielopoziomowych. Dzięki temu – jak podkreśla autor – czytelnik zostaje wprowadzony w problematykę teorii statystycznej, poświęconą modelom wielopoziomowym, zwłaszcza w zakresie problemów społecznych. W sumie, eseje w pierwszej części książki dają ogólny wgląd w badania kontekstualne, pojęcia przyczynowości i wielopoziomowe modelowanie.

Druga część książki, *Contextual Studies*, jest poświęcona badaniom kontekstualnym. Tutaj autor wykorzystuje nakreślone wcześniej podejście i w poszczególnych rozdziałach poddaje analizie statystycznej wybrane problemy społeczne: polityczny ekstremizm, rozwój globalny, przemoc wobec mniejszości religijnych, komputeryzację, reformę miejskich szkół, opiekę zdrowotną oraz niechęć rodziców do szczepienia dzieci. Smith podkreśla, że zamiast zaczynać każdy rozdział od opisu nowego modelu statystycznego i poparcia go danymi empirycznymi, zaczyna od diagnozy interesującego problemu społecznego. W poszczególnych rozdziałach konstruuje wielopoziomowe struktury danych na temat problemów społecznych. W tym celu dzieli obserwacje na mikrojednostki (poziom 1) oraz na makrojednostki (poziom 2). Następnie prezentuje wielopoziomowe modelowanie statystyczne w analizach kontekstualnych, badaniach panelowych oraz w metaanalizach. W ten sposób bada wzajemne zależności między problemami społecznymi, modelem wielopoziomowym i związkami przyczynowymi, koncentrując się w każdym rozdziale na rzeczywistych problemach społecznych i oceniając związki między makro- i mikroziemnymi, tworzącymi system analizy statystycznej. Stosuje przy tym typologie jakościowe, które mogłyby pomóc wyjaśnić różnicę między makrojednostkami. W ten sposób konstruuje własne „połączone podejście” (*mixed-methods approach*), które bierze pod uwagę zarówno cechy jakościowe, jak też pomiary ilościowe.

W trzeciej części książki, *Evaluative Research*, autor poddaje badaniom ewaluacyjnym politykę społeczną w zakresie rozwiązywania określonych problemów społecznych. Na tej podstawie formułuje ewentualne wnioski i rekomendacje dla profesjonalistów zajmujących się diagnozą problemów społecznych i programami zaradczymi (*public policy makers*). Czwarta część, *Research summaries*, jest podsumowaniem statystycznych analiz autora. Tutaj wysuwa on ogólniejsze wnioski, m.in. na temat problemów opieki zdrowotnej w Stanach Zjednoczonych, kwestii szczepienia dzieci czy autyzmu.

Książka Smitha jest bardzo dobrym wprowadzeniem do logiki wielopoziomowego modelowania problemów społecznych. Autor dokonuje też w niej oceny wartości eksplanacyjnej i praktycznej statystycznych związków przyczynowych. Poszczególne rozdziały można czytać w dowolnej kolejności. Książka jest adresowana zarówno do przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych (socjologów, ekonometrów, pedagogów, historyków, socjologów władzy i polityki, polityków społecznych), jak też do badaczy i praktyków z obszaru publicznej opieki zdrowotnej: menedżerów i osób odpowiedzialnych za systemy leczenia i promocji zdrowia (*public policy makers*). Smith zaznacza,

że książka zainteresuje też statystyków, ponieważ „[...] prezentuje kluczowe analizy przy wykorzystaniu metod statystycznych, a zbiory danych i analiza przy wykorzystaniu programów komputerowych zwiększają intersubiektywność badań” (*Preface*, ix). Jak autor sam zaznacza, jednym z celów książki jest dostarczenie menedżerom programów i badaczom takich narzędzi, które uściśliłyby ekspertyzy oraz programy rozwiązywania problemów społecznych. W tym celu korzysta on z teorii statystycznej, pojęcia przyczynowości i wielopoziomowego modelowania, a następnie prezentuje praktyczne zastosowania analizy kontekstualnej, przykłady ewaluacji i formułowania wniosków badawczych.

W sumie, podejście Smitha reprezentuje racjonalny, statystyczny model interpretacji problemów społecznych. Autor definiuje problemy społeczne obiektywistycznie, jako występujące tam, gdzie ludzie żyją krócej, gdzie panuje bieda, analfabetyzm, gdzie mamy do czynienia z brakiem wykształcenia czy deficytem demokracji (*people are unfree*). Książka jest przykładem rozwijania i udoskonalania statystycznej analizy rzeczywistości. Statystyka społeczna jest jednym z ważniejszych narzędzi wykorzystywanych w polityce społecznej – w diagnozowaniu problemów, implementacji i ewaluacji programów zaradczych. Należy jednak zauważyć, że racjonalne ujęcie problemów społecznych miało też swoje ograniczenia i było krytykowane zarówno w socjologii problemów społecznych, jak też w *public policy analysis*. Modelowi racjonalnemu zarzucano m.in. zbyt wysoki poziom abstrakcji analiz teoretycznych, oderwanie od życia społecznego, od złożonych uwarunkowań historycznych, politycznych, gospodarczych.

W *public policy analysis* racjonalne podejście do procesów podejmowania decyzji publicznych było poddawane krytyce od końca lat 50. ubiegłego wieku. Charles E. Lindblom opublikował wtedy artykuł poświęcony „nauce o tym, jak się rozwiązuje problemy” (Lindblom 1959). Inkrementalizm to podejście, które zakłada, że zmiany w polityce społecznej dokonują się stopniowo, małymi krokami (Lindblom 1979). Lindblom uważa model racjonalny za nierealistyczny opis procesów i mechanizmów rządzących podejmowaniem decyzji publicznych. Badacz zanegował założenie racjonalności działania jednostek ludzkich. Implikacją tego założenia jest stwierdzenie, że osoby odpowiedzialne za rozwiązanie problemu (*public policy makers*) muszą podejmować decyzje na podstawie niekompletnej informacji na temat skutków społecznych wszystkich możliwych działań alternatywnych. Jednakże ograniczenia informacyjne i czasowe wykluczają całościową, racjonalną analizę. Racjonalne podjęcie decyzji wymaga dokonania kalkulacji i wyboru spośród możliwych wariantów działania, gdy tymczasem rzeczywiste procesy projektowania polityki społecznej dokonują się w procesach wzajemnego przystosowywania zaangażowanych aktorów, posiadających różnicowane interesy i cele (Abucewicz 2012)².

W socjologii problemów społecznych pierwsze próby zarysowania krytycznego podejścia podjęli Richard C. Fuller i Richard R. Myers – było to podejście oparte na

² Model racjonalny oraz inkrementalny był krytykowany m.in. przez przedstawicieli teorii grup interesu (Michael T. Hayes).

konflikcie wartości (1941a, 1941b). Obiektywistyczną definicję problemów społecznych zakwestionowała następnie teoria naznaczenia społecznego i – przede wszystkim – konstruktywistyczna teoria problemów społecznych (Spector, Kitsuse 1977; Conrad, Schneider 1980). Jej podstawowym zadaniem jest interpretacja i zrozumienie procesów społecznej identyfikacji problemów społecznych. Temu celowi ma służyć model naturalnej historii problemu społecznego, jaki zaproponowali Malcolm Spector i John I. Kitsuse. Powstawanie i rozwój problemu społecznego podzielili na cztery etapy. Na pierwszy etap składają się roszczenia określonej grupy społecznej do oficjalnej legitymizacji własnego problemu jako problemu społecznego. W drugiej fazie następuje legitymizacja grupy i jej roszczeń ze strony publicznych instytucji, która w efekcie prowadzi do zaprojektowania i implementacji określonego programu zapobiegawczego. Na trzecim etapie pojawiają się nowe roszczenia i niezadowolenie z przyjętych rozwiązań. Na czwartym etapie rozwoju problemu społecznego grupa roszczeniowa odrzuca projektowane programy i rozwija działalność alternatywną wobec dominujących, oficjalnych sposobów rozwiązywania problemów społecznych.

W marksistowskiej teorii eksploatacji model racjonalny znalazł swoje rozwinięcie w analitycznym marksizmie³. Model analityczny krytykowali zarówno neomarksści, jak też przedstawiciele heterodoksyjnej ekonomii politycznej, którzy upatrywali głównych źródeł eksploatacji i obecnego kryzysu ekonomicznego w procesach finansjalizacji kapitału, czyli w przemianach współczesnego systemu bankowo-finansowego⁴.

Przy stosowaniu statystycznego podejścia do rzeczywistości społecznej, jakie reprezentuje Smith, pojawia się pytanie o jego wartość eksplanacyjną – o to, w jakim stopniu model racjonalny przyczynia się do zrozumienia realnych społecznych źródeł problemów i metod ich rozwiązywania. Model przedstawiony przez autora zakłada, że podejmowanie decyzji publicznych to proces wolny od wartościowania i czynników politycznych (ideologicznych), w którym możliwa jest racjonalna, ekonomiczna analiza problemów społecznych. Taki model nie uwzględnia w dostateczny sposób procesów definiowania problemów społecznych, związanych z tym konfliktów interesów i stosunków władzy. Należy jednak od razu podkreślić, że analizy statystyczne to oczywiście jeden z ważniejszych wymiarów szerszych, społeczno-politycznych procesów definiowania problemów. Jest ważnym narzędziem w diagnozowaniu problemów społecznych, projektowaniu działań i wreszcie ich implementacji. Jednak niezbędnym uzupełnieniem statystycznego podejścia do rzeczywistości społecznej jest uwzględnianie złożonego kontekstu społeczno-politycznego i gospodarczego. Poprzez wykorzystanie analizy kontekstualnej autor bierze pod uwagę wpływ czynników społeczno-kulturowych na występowanie problemów społecznych. Jednak zbyt abstrakcyjne pojęcia modelu statystycznego usuwają z pola widzenia specyfikę historyczno-kulturową, nie opisują dostatecznie trafnie istotnych mechanizmów, jakie rządzą procesami powstawania

³ Główni przedstawiciele to John E. Roemer, Gerald Allan Cohen i Jon Elster.

⁴ George Liodakis, Ben Fine, Alfredo Saad-Filho, Karl Beitel, David McNally, Costas Lapavitsas, Gary A. Dymski, Makoto Itoh, Paulo L. dos Santos.

określonych problemów społecznych. Matematyczno-statystyczne modele rzeczywistości społecznej zakładają, że możliwy jest pomiar takich charakterystyk procesów społecznych, jak konflikt interesów, uwarunkowania instytucjonalne czy wpływ struktur władzy na procesy definiowania problemów. Oznacza to, że w badaniach problemów społecznych niezbędne jest uchwycenie również tego wymiaru problemów społecznych i ich konfliktowych źródeł – przy użyciu metod bardziej hermeneutycznych i jakościowych, które uwzględniałyby interpretacyjny oraz konfliktowy charakter zachowań i procesów społecznych.

Bibliografia

- Abucewicz M. (2012), *Narkomania – problem społeczny w perspektywie konstruktywistycznej*, Warszawa, IPSiR UW.
- Conrad P., Schneider J.W. (1980), *Deviance and medicalization. From badness to sickness*, St. Louis, Mosby.
- Fuller R.C., Myers R. (1941a), *Some aspects of a theory of social problems*, „American Sociological Review”, vol. 6, luty.
- Fuller R.C., Myers R. (1941b), *The natural history of a social problem*, „American Sociological Review”, vol. 6, czerwiec.
- Gerston L.N. (1997), *Public policy making. Process and principles*, Armonk, N.Y., Sharpe.
- Ginsberg L. (1996), *Understanding social problems, policies, and programs*, 2nd edition, Columbia, S.C., University of South California Press.
- Hayes M.T. (1992), *Incrementalism and public policy*, New York, Longman.
- Lindblom Ch. (1959), *The Science of Muddling Through*, „Public Administration Review”, vol. 19, nr 2.
- Lindblom Ch. (1979), *Still Muddling, Not Yet Through*, „Public Administration Review”, vol. 39, nr 6.
- Spector M., Kitsuse J.I. (1977), *Constructing social problems*, Menlo Park, CA, Cummings Publishing Company.